

Frands Mortensen, soldat ved 8. brigade, 20. regiment, 1. bataljon, 2. kompagni, menig nr. 357 – Krigen 1864

Frands indkaldtes til militærtjeneste 1. august 1863 (lægdsrulle). 64 ¼ tomme høj=168,5 cm (gms på tidsp=164 cm). Han udkommanderedes til 20. infanteriregiment 2. kompagni. Regimentet bestod af to bataljoner, hver bataljon af fire kompagnier, et kompagni af 150-200 mand. Regimentet hørte til på Eksercerskolen i Fredericia, hvor mandskabet fik sin optræning.

I november 1863 var der afgang til hertugdømmet Holsten og 20. regiment fik hjemsted i Altona ved Hamborg. De blev privat indkvarteret og skulle holde tyske oprører nede. I juledagene rømmedes dog Holsten efter ordre fra regeringen, og 20. regiment gik til Quickborn d. 24. december og d. 29. december til Slesvig by. Danmark skulle nu forsvares fra Dannevirkes volde. Her deltog 20. regiment i nogle større kampe ved Nedre Selk og Vedelspang, og ved Kongshøj d. 2. februar 1864. Hårde kampe i dagtimerne og fuld alarmopstilling i de mørke timer udmagrede soldaterne, der stod i vekslende hård frost og silende regn. Forplejningen fungerede ikke og mange blev syge. Stillingen ved Dannevirke var uholdbar og General de Meza besluttede at forlade Dannevirkes skanser, for at undgå, at preusserne indesluttede hele den danske hær ved at omgå Dannevirke på de tilfrosne moseområder. Det gjaldt om ikke at vække preussernes mistanke - i stilhed og nattens mørke mellem d. 5. og 6. februar 1864 rømmedes Dannevirke i hård snestorm og kulde via en isbelagt vej i en 30 km lang kolonne. Tilbagetrækningen betragtes som noget af det hårdeste, en dansk soldat har været udsat for.

Tilbagetoget fra Dannevirke

38.000 soldater samt al materiel af kanoner, evakuerede lazaretter, og flere hundrede hestetrukne køretøjer drog under ekstremt vanskelige forhold 60 km nordpå til Flensborg. 20-30 timer i træk gik soldaterne, alle trætte og forkomne, gennem mørk nat og på spejlglatte veje med vind og sne piskende ind i hovedet og temperatur ned til $\div 10^{\circ}\text{C}$. Pga. den stærke blæst mærkedes det som $\div 30^{\circ}\text{C}$. Vejret skiftede mellem hård frost, tøvejr med isslag og snestorm. 20. regiment begyndte tilbagegangen mellem kl. 12 midnat og 2.30 - og var blandt de allersidste. Adskillige fik vanvidsforestillinger undervejs, og mænd og heste segnede omkuld af udmattelse. Hestene, der ikke havde fået skærpede skoene, stod ikke fast på de frosne veje. Konstant blev der råbt holdt, og forhindringer (soldater, heste, vogne, kanoner) måtte opgives og ryddes af vejen. I mens stod soldater og heste og sov op af hinanden. Alle var sultne og trætte og uden søvn på 4. døgn pga. kampe og de generelt dårlige forhold ved skanserne.

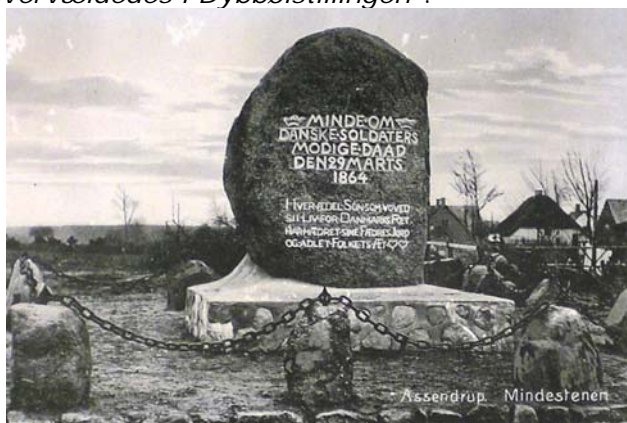
Barakkerne var ikke bygget færdige og hvile/overnatning foregik på den bare jord i det fri eller siddende på barakkernes tagbjælker. Forsyning af mad var mangelfuld, de fleste havde ikke spist de sidste par døgn før tilbagegangen. Mange led af halsbetændelse, lungebetændelse, tyfus. På trods af de ekstreme forhold frøs kun 10 ihjel under tilbagetoget, 120 blev fanget af preusserne og 173 deserterede. Citat: *"Vi gik og sov og løb fra den ene side og til den anden på vejen og når der gjordes holdt, faldt den ene bevidstløs over den anden af søvnighed og udmattelse. Vi stod ofte i hele og halve timer. Nogle der var fuldstændig sløve sagde, at de umuligt kunne slæbe sig med længere, de ville hellere fryse ihjel. Håbløse opgav de alt."*

20. regiment dannede bagtrop i kolonnen og forsvarede tilbagetrækningen mod de preussiske forfølgere. Det kom til blodige nærkampe på bajonetter ved Helligbæk, Oversøe og Sankelmark, hvor også Frands deltog. Her mistede 20. regiment en del af sit mandskab. Ved Smedeby gik 20. regiments 1. bataljon (inkl. 2. kompagni) ved en misforståelse videre til Oversøe. 8. brigaden ankom til Flensborg ca. kl. 18 d. 6. februar og fik straks kl. 19 ordre til at marchere til en stilling syd for byen og forberede sig til kamp. Måtte altså atter engang undvære hvile og forplejning - efter 4 døgn i kamp og march og kun 3-4 timers søvn. Kl. 3 nat fortsatte de overanstrengte soldater til fods til Sønderborg hvortil de ankom kl. 4 eftermiddag d. 7. februar. 8. og 9. brigade (inkl. 20. regiment) sejlede d. 9. februar kl. 7 morgen til forsvarsværkerne ved Fredericia. I åbne både i storm og hård søgang stod hundredvis mænd tæt sammenstuvet på dækket eller i lasten. Alle efterhånden søsyge. Nogle både lå over om natten på havet og ankom først til Fredericia næste formiddag. Citat: *"Vi stod på det åbne dæk i storm og sne og andre under dækket med fæl søsyge. Da natten faldt på måtte vi stivfrosne stå i det hårde vejr. Vi led overordentligt meget på den lange tur."*

I Fredericia håbede man at kunne få det udslidte og dødtrætte mandskab restitueret. Men allerede efter få dage d. 16. februar afgik bl.a. 20 regiment til Nørre Bjert ved Kolding da man forventede angreb, sammen nat kl. 01.30 beordredes de til at gå tilbage til Fredericia i stærk kulde og snestorm.

Atter d. 8. marts var der nye voldsomme kampe ved Fredericia, hvor bl.a. 20. regiment der stod på forpost ved Elbodalen blev angrebet af *"alle våben"* og kæmpede hårdt mod 10.000 preussere. Der var dræbte, sårede og tilfangetagne.

Frands deltog, endda ved navns nævnelse, som én blandt 100 frivillige, i en aktion til Assendrup d. 27-29. marts for at overmande og tilfangetage 20-30 preussiske dragoner, der havde taget ophold på nogle gårde i området. De sejlede fra Fredericia til Vejle Fjord om natten i 2 kanonbåde, overraskede preusserne i mørket, og tilfangetog og transporterede dem iført nat-skjorter tilbage til Fredericia. Frands modtog 9 rigsdaler og 25 skilling i krigsbytte (24 heste og udstyr solgt på auktion, samt diverse våben). Senere donerede skibsbesætningen på kanonbådene deres andel til de efterladte af 20. regiments faldne ved Dybbøl, som også havde deltaget i Assendrup-affæren: 23 faldne (her i blandt Frands) og 8 sårede, *"som d. 18. april især kæmpede og overvældedes i Dybbølstillingen"*.

Assendrup Mindestenen

Mindesten i Assendrup

Regeringen krævede flere danske reserver til fronten ved Dybbøl, hvor det spidsede til, og General Lunding indvilligede, når blot der ikke blev tale om 8. brigade; de var simpelthen for gode til skanserne i Dybbøl, mente han. Men det blev det. De var nemlig eliteenheden i Danmarks hær og indblandet i adskillige slag i 1864. Fx var 20. regiment bestående af bonde-sønner fra Horsens/Skanderborg egnen meget vellidte. De betegnedes som sindige, rolige og villige til vedblivende at trodse modgang. - Og det skulle der blive god brug for i Dybbøl, viste det sig.

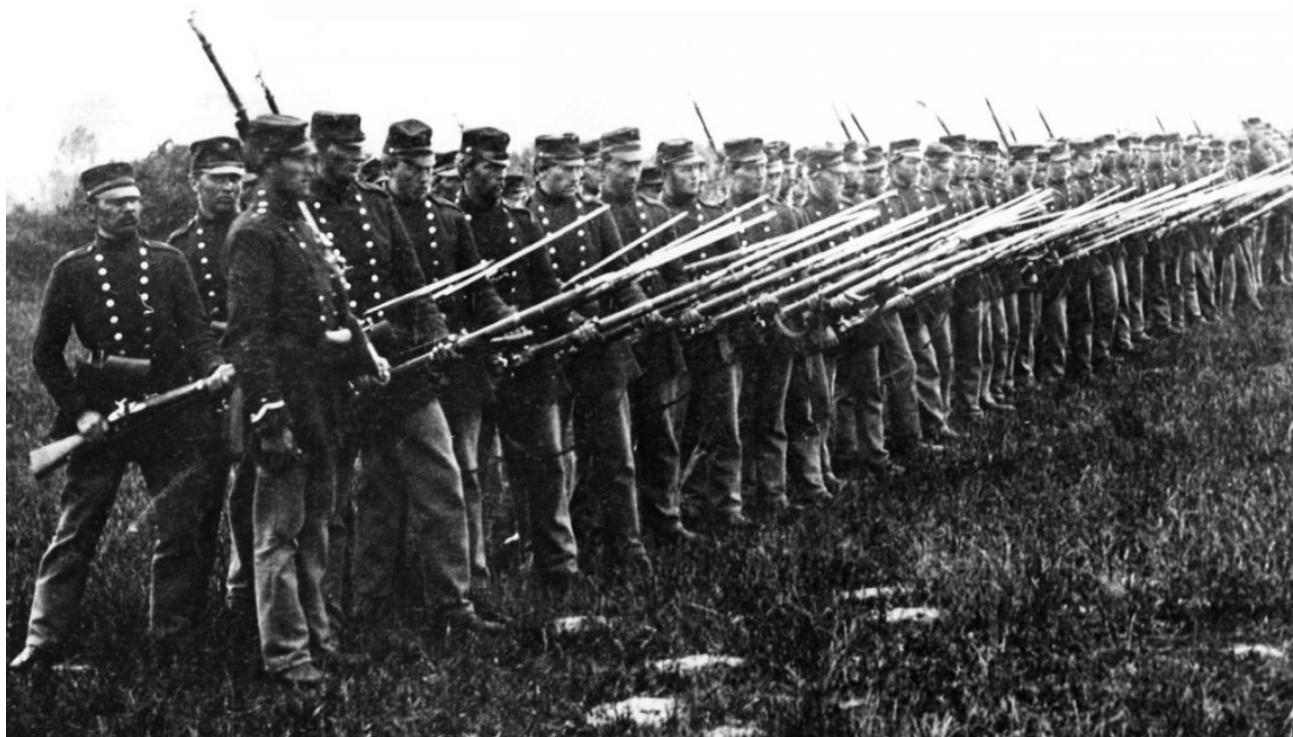

Foto af 8. brigade

D.10. april 1864 afgik 20. regiment fra Fredericia og ankom til Als Sundeved d. 13. april. D.14. april gik de syngende til Dybbøls skanser, men her ventede kun ragnarok. Soldaterne i skanserne havde omdøbt stedet til Slagtebænk. Et kompagni havde forsøgt at nægte at gå i stilling i skanserne, og der fortælles om en, der på vej på vagt, havde vendte sig om mod Sønderborg og råbt: *"Farvel alle mennesker"*. Velkommen til helvedes forgård.

20. regiment, der nu indgik i turnusordningen ved skanse 7 og 8, befandt sig midt i forsvarets yderste linje fra d. 14. til 17. april - om aftenen efter afløsning anbragtes de som reserver ved baraklejren. Barakkerne ved Chauseen (vejen) til skanserne var nedbrændte, derfor overnatte de i en slugt med to grøfter med lidt gammelt halm og uldtæpper. Her fik de forplejning uddelt og kogte deres mad på den åbne mark. (Rugbrød, gule ærter, flæsk, øl, snaps, kaffe.) I disse dage forøgede preusserne bombardementet til omkring 8.000 nedslag i døgnet. Det haglede ned over skanserne med bomber og granater. Lazaretterne var overfyldte. Op mod 100 danske soldater dræbtes eller såredes hver dag. Citat: *"Flere var gået komplet fra forstanden, talte i vildelse og gik sovende omkring."*

D.18. april skulle 8. brigade stille til appel kl. 3 om morgenen, to timer før solopgang. Man forblev samlet under gevær til det blev helt lyst og der uddeltes varm øl. 20 regiments oberstløjtnant var bekymret pga. den heftige artilleribeskydning og foretog fingerede angrebsøvelser med kompagniet. Der blev sat ild på for at koge middagsmaden – den skulle dog aldrig blive spist.

Så på slaget 10 blev der pludselig helt stille et kort øjeblik, hvad nu? - og så begyndte Stormen. Lyden af preussernes geværskud og soldaternes fremadstormende løb lød som vognhjul på frossen vej, og en preussisk hærenhed på 20.000 mand væltede frem mod de sønder-skudte skanser. På få minutter blev den første erobret, og på under en halv time var alle 10 skanser indtaget. Preusserne kunne nu koncentrere sig om at nedkæmpe Modstødet.

Vi ser nu Modstødet fra 20. regiment, 2. kompagnis side:

Imens venter 8. brigade og dermed altså 20. regiment ved den sydlige baraklejr ved Chausseen til fronten. Deres brigadechef Oberst Schaffenberg spiser frokost på Færgekroen i Sønderborg, og derfor kan ingen give 8. brigade (20. regiment og 9. regiment) ordre til at gå i kamp. 9. regiment skal forsvare området omkring Chausseen og Dybbøl Mølle og 20. regiment området syd for Dybbøl Mølle ned til Vemmingbund (fjorden). De opstillede soldater står klar kl. 10.05 og marcherer afventende frem og tilbage på pladsen. Omsider kl. 10.30 ankommer brigadechef Schaffenberg og giver ordre til "*uophørligt angreb*". (Senere samme aften ligger han syg med nervesammenbrud.) Selve Modstødet oplever han fra kælderen på Sney gård sammen med sin madkurv.

I hurtigt løb udfører 1. bataljon nu en bagom opmarch til venstre i fægtningsformation. Og så går det løs for Frands og 2. kompagni, som har teten. Det betyder fremad over stok og sten med retning mod skanse 3 og 4 og værket C som 20. regiment skal forsvare. 20. regiments 2. kompagni med Frands har retning mod værket C. Det skal blive et voldsomt modangreb. 8. Brigade bestående af 9. og 20. regiment (ca. 3000 mand) har dermed indledt det, som eftertiden omtaler som **Modstødet**. Modstødet blev vidt berømt og kendt af enhver i landet.

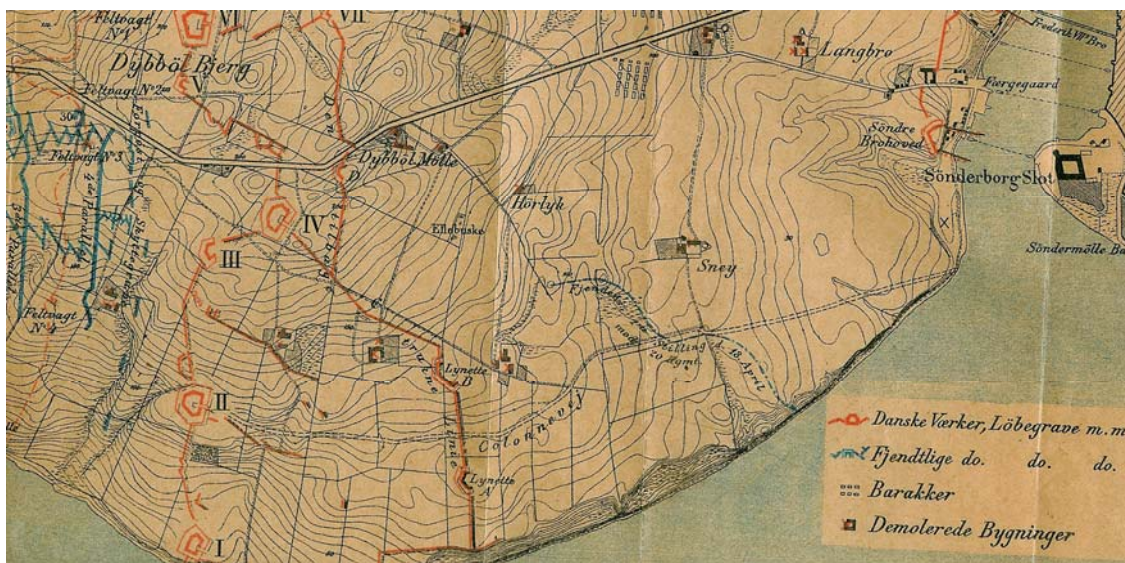

8. brigade 20. regiment angriber med bajonetter 18. april 1864. Malet af Rosenstand. (Deltog selv).

Straks indtræffer første standsning for 2. kompagni, da preusserne allerede har erobret skanserne og er over den tilbagetrukne linje. De skyder direkte ind i kompagniet fra en linje ved Vemmingbund og nogle diger syd for Sney gård. Dernæst skyder tillige forvirret dansk mandskab fra et forsprængt skansekompagni på retræte fejlagtigt også mod 20. regiment. Uro og så - ved et gærde mellem Sney og Hørlyck - en kort standsning til at puste ud.

Oberst Larsson fra skanse 4 har forladt skansen for at hente hjælp og ses nu vinke 2. kompagni længere frem mod en bakketop. Da de har forceret gærde og hegn og når frem, ligger han død. Citat: "*I samme øjeblik lød det igen Fremad – så op over gærdet og videre frem over den hullede mark, over knolde af jord, over mennesker der lå og vred sig med skrig og hyl eller stille med krummede fingre og blod over ansigtet.*"

Her starter en uheldig udvikling for 2. kompagni, da de nu befinder sig alene alt for langt fremme i forhold til de andre kompagnier i bataljonen, som ikke er kommet med frem i samme hastige tempo. Tillige har ingen fra kompagniet set terrænet her før.

Bemærk
Hørlyck og
Ellebuske

Mange falder, men kompagnierne rykker stadig hurtigt frem som en kilometer bred mur og tvinger preusserne, der er blevet overrasket over det pludselige voldsomme danske modangreb, tilbage. (2. kompagni med retning mod værket C befinder sig med 9. regiment ved sin højre side og dernæst Chauseen og Dybbøl Mølle til højre). Ved stående fægtning opnår de her en stor effekt og trænger fjenden langt tilbage mod Lynetten - faktisk for langt tilbage, da igen netop 2. kompagni (6., 5. og 1. kompagni befinder sig stadig længere tilbage mod venstre og er ikke nået med op på linje), kommer til at stå isoleret og stærkt udsat frem som en spydspids.

Nu beskydes de med artilleribatteri fra den erobrede skanse 4 til højre. Omgås og beskydes både i venstre side og ryg fra den nedbrændte Jensens gård, som ligger lige umiddelbart bag Lynetten og er besat af preussere. En dansk korporal i skanse 5, fortæller om modstødet: *"9. og 20. regiment kastede sig mod fjenden og drev den voldsomme overmagt to gange tilbage, men led selv skrækkeligt derved. Fjenden lod stadig nye masser rykke frem, kanoner køre op og vor egne kanoner vendte de mod os selv."*

2. bataljon med sine 4 kompagnier er dog på vej mod Jensens gård, generobrer den og forsøger at skabe kontakt til det fraskilte 2. kompagni med Frands ude i marken. Hornblæsere, som skal afgive signaler, er ligesom befalingsmændene et efterstræbt mål for preusserne for at gøre de danske kompagnier ukampdygtige. Et af problemerne er desuden, at de danske soldater skal stå op for at lade deres geværer og derfor er nemme at sigte efter.

Mange menige ude på marken bliver efterhånden overladt til sig selv og deres egen formåen.

Imens er Rolf Krake (dansk krigsskib) nået frem i Vemmingbund fjord og beskyder nu også dette område bag Lynetten. En løjtnant får fat på 2. kompagnis fane og svinger i begge hænder fanen højt over hovedet og lægger sig derpå udspredd på marken for at signalere, at her befinder sig danske soldater. Rolf Krake vikler sig ind i noget fiskenet og sejler tilbage.

Stadig flere preussiske soldater myldrer frem over skanserne og den tilbagetrukne linje og ud på de bagvedliggende marker (et forholdsvis lille område). Det er kaos, virvar og trængsel. Fjenden er helt tæt på. Nu bliver der tale om direkte nærkampe på bajonetter og skud på 2 m afstand. Citat: *"Og nu fulgte en hidsig og frygtelig nærkamp, mand mod mand. Bajonetterne klirrede mod hinanden, tunge stød og hug blev uddelt. Dertil kom forbandelser, skrig og råb, de såredes stønnen, geværernes smælden og bragene fra de eksploderende granater."*

Det fortælles, at det er aldeles uudholdeligt, og at alle befinder sig i den største vildskab og blodrus. Man skyder, stikker, bruger sabler og slår med geværkolber. Det lykkes at etablere et slags forsvar nær et krat syd for buskadset Hørlyck kaldet Ellebuske. Det er på dette stykke jord mellem Ellebuske og ned mod Jensens gård bag Lynetten, at Frands befinder sig. Der kæmpes vildt direkte og fra hegn til hegn. Reelt bliver kompagniet hastigt uden ledelse, da alle overordnede plus et stort antal menige falder. Klokkeren er nu 11.15 og det er lykkes 2. kompagni at holde den fremskudte stilling på dette kritiske sted omkring en halv time, da den preussiske general Canstein med nye friske soldater (9 preussere mod 1 dansker) med en deling går direkte efter 2. kompagni ved Ellebuske. Her er opstået et stort gabende hul i rækken af soldater. *"En ganske overordentlig morderisk ild gør på en forfærdelig måde lyst i rækkerne"*, som der beskrives. Fjenden etablerer en skytte-linie understøttet af et kompagni og søger at trænge ind mellem 9. og 20. regiment. 300 mand fra 20. regiments 2. kompagni, og til dels 5. og 6. kompagni, nedskydes på blot få minutter.

Bemærk 2. kompagnis placering på slagmarken

Overmagten er således aldeles overvældende, 20. regiment er sønderskudt, alle befalingsmænd er væk, og panikken bryder frem. 9. regiment og 20. regiment har ikke længere kontakt i kæden. 9. regiment får omsider ordre til at forlade deres stilling og river 20. regiment med tæt forfulgt af de nye preussiske soldater. (Deres informant med ordre om retræte ligger skudt.) Citat, fra en soldat i Frands kompagni: *"Vi blev blæst tilbage og havde en stor strækning at løbe inden et dige. Det må være her forfærdelig mange af vore faldt, der var falden 15 ved min venstre og 16 ved min højre side. Ja, det er hårdt når hjertevenner falder og beder: Aa, tag mig med - og man ingen hjælp kan og må yde, der lød over hele stillingen en jamren, som var så knugende at høre på."* Løjtnant Dinesen (Karen Blixens far) beskriver: *"Døde og sårede lå på vejen og på markerne; nogle lå stille hen, andre sad op og lod deres forvildede blik løbe omkring, atter andre slæbte sig hen til et gærde eller et andet skjul"*.

Under tilbagetrækningen ved Sney gård opnås en standsning og forsøg på at etablere et forsvar, her tabes yderligere en del og rester af forskellige kompagnier sammenblandes. Af sine 177 mand har 2. kompagni nu mistet i alt 112 mand og er blandt de allerhårdest ramte. Modstødet er forbi.

Mens de fleste fra 20. regiments mandskab bløder på marken, forsøger resten at kæmpe sig tilbage til brohovederne. Tilbagetrækning over det søndre brohoved ved Sønderborg holdes bl.a. af de sidste rester af 20. regiment indtil efter kl. 12. 1. og 3. brigade og en mængde sårede fra Modstødet slipper derfor under flugt og i uorden igennem til Sønderborg på Als til samling på kirkepladsen. Byen ligger i ruin. Pontonbroen er under kraftig preussisk beskydning, og en løjtnant beskriver, hvordan de flygtende soldater må kravle over deres døde kammerater på broen for at komme i sikkerhed så hurtigt som muligt.

Mere end hver anden dansk soldat ligger tilbage på slagmarken - og der i blandt Frands. Hvor og præcist hvordan kan vi ikke vide, men på et eller andet tidspunkt inden for den times tid slaget varer. I første omgang bliver Frands meldt savnet, siden beskrives han som falden under slaget d. 18. april. Han blev 24 år.

Om eftermiddagen inspiceres marken, hvor Modstødet har fundet sted - af preusserne. En detaljeret beretning beskriver bl.a. Citat: *"De fleste som lå omkring, havde allerede udåndet; men nogle lå endnu og kæmpede på den skrækkeligste måde. Der skal i sandhed meget til at gøre det helt af med unge og livskraftige hjerter!"*

Dagen efter d. 19. april er der våbenhvile fra kl. 12 til kl. 18/19. De døde fjernes fra slagmarken og køres væk på hestevogne. Man må formode, at Frands er begravet i fællesgrav som uidentificeret falden. Ifølge optegnelser fra 1865 og Historiecenter Dybbøl er faldne fra dette område af slagmarken begravet af preusserne ved skanse 5 under korset med tekst: "Hier ruhen 209 tapre dänische soldaten". Man lavede ingen registrering af den menige soldat. I regimentets tabsbøger blev de noteret som savnede, da man ikke vidste, om de var faldne eller tilfangetagne. Efterladte fik ofte oplysninger gennem andre soldater fra sognet, der skrev hjem. I 20. regiment overlevede kun få, så mange efterladte fik ingen besked, det var også tilfældet med Frands. Et nogenlunde overblik over, hvem der var faldne, fik man først, da lister over tilfangetagne begyndte at komme fra de preussiske myndigheder. Den stolte 8. brigade bestående af Danmarks elitesoldater var halveret og krigen reelt slut for dem. De overlevende hjemsendtes i august.

Stärkungsarbeit auf dem Schlachtfeld.

Et forsøg på at udskille de faktiske begivenheder for 20. regiment 2. kompagni - som det skete præcis for dem og i den nøjagtige rækkefølge. Skrevet efter at have læst en hel del bøger om emnet og krydstjekket oplysninger. Lisbet 2014 i 150-året for Slaget på Dybbøl.